

FIGYELŐ „FÖLDINDULÁS“

TÍZ ESZTENDŐBE került, amíg az erdélyi kisebbségi magyarságnak megszületett az első történelmi problémája. Ez a kérdés: ki csinálta jól? Ki csinálta jól azokban a tanácstalan napokban, amidőn égett a világ, omlott az ár s az erdélyi magyarságnak éppúgy nem vök ideje meditálni, válogatni és anketokat rendezni, mint a mikor egy tiszaparti falunak tavaszi áradáskor átvágják a töltését. Ki csinálta jól? Az-e, aki százszázalékos passzivitással egyszerűen tudomásul se vette a változott világot; az-e, aki a tényeket tudomásul vette, ahhoz alkalmazkodott és ennek az előfeltétele mellett rendezte be a maga független életét; vagy pedig az, aki nagy történelmi példákra hivatkozva' elegyedett és elkeveredett s akár kényelemből, akár programúiból egy új szinkretizmus megteremtésén fáradozott.

Ez a történelmi kérdés csak látszólag történelmi kérdés, mert igazában ma is élő nagy politikai és program-kérdése az erdélyi magyarságnak. Tulajdonképpen ebben sűrűsödik össze minden erdélyi probléma, elméleti és gyakorlati változatosságával s különösen komollyá teszi a kérdést az, hogy egyszer mindenkinek személyesen felelni kell reá és ezzel egész életére nézve döntő vallomást tesz, zászlót, sorsot, tragikumot vall. Természetes, hogy minden szál ide vezet és minden ideg innen fáj. Ezért nem lehet csodálkozni, ha az erdélyi irodalomban ez a kérdés mindegyre felmerül. Egy év leforgása alatt három nagy felelet érkezett reá.

Az első volta „Zátony“. Magyarországon nagy irodalmi és publicisztikai sikere volt, Erdélyben annál kevesebb. Ennek oka az, hogy a Zátonyt nem erdélyi emberek számára írták. Erdélyi embernek kétségbeesett és lélekgyilkoló felelet az, hogy azon a földön mindennek vége van, ami magyar, onnan csak egy félig örült és félig állati üvöltésből szakadhat fel a reménytelenségnek, az átoknak, a bosszúnak a szava. De viszont jó ez Magyarország és a külföld számára, mert a zsírosszívú magyar ma elhiszi, hogy aranydolga van az erdélyi kisebbségnek — lám mennyi iskolát tart fenn, milyen gazdag irodalmat épít, milyen hősiezen szervezkedik — s amíg ezt végiggondolja, annyira megnyugszik a szíve Erdély sorsa felett, hogy még a pipát se venné ki érte a szájából. Azután jó ez regény a külföld számára; boldog, büszke, kegyes, nagy nációk kipucolt és gondozott lelkiismeretét megrugdossa, sárral és vérrel behányja és beleordítja fenségesen hallgató fülekbe: „Ezt tettétek egy néppel A Zátony az impérium-változásnak történelmi levegőjét, az akkori közérzéseket különös hűséggel és erővel szólaltatja meg; mellék-alakjai tele vannak élettel, egyéniséggel; oroszos lélek-duzzadás érzik tömör, rövid mondatain és egy-egy földrengető szármacsapás, bár tört szárnyak csapása, állítja el a lélegzetünket. Egyébként a regény kerete képtelen; hőse ámmyéktestű fantom, élménysorozata fogcsikorgatással szaggatott lázálmok szövedéke. Az erdélyi lélek megérezte, hogy ebben nem fogadhatja el a saját próféciaját és egyhangúan visszautasította. E visszautasítást azonban nem politikai okokkal magyarázta, hanem esztétikaiakkal is. Az volt az erdélyi kritikának nagy magaáztatása, hogy a Zátonyt esztétikai okok

miatt akarta ártalmatlanná tenni, holott lélektani okok miatt volt erre kénytelen. A Zátony esztétikailag sokkal különb az átlagos általános erdélyi regénynél.

A másik nagy feleletet erre a kérdésre Makkai Sándornak „Magunk revíziója“ című ragyogó fejtegetése adta meg. Itt már tétélezve áll előttünk az erdélyi magyarság hármassága: a bús magyar, az építő magyar és a beolvadó magyar életútja. Nem kívánok e kérdéssel részletesebben foglalkozni, mert vagy az illetékességemet vagy pedig az ismereteimet kifogásolhatná valaki. Maga a szkéma „heürisztikus princípium“, amely kitűnő gyakorlati lökésekkel ad; de a fontos mégis az, hogy az egyes kategóriáknak milyen tartalmat adunk. Volt idő, amidőn az erdélyi magyar társadalom vezetői nem fogadhatták el a román kormány meghívását a király recepciójára és vannak, voltak és lesznek emberek, akik még mindig az első vagy pedig a második út számlájára akarják elkönyveltetni, ha egy magyar leány románhoz megy férjhez s csak gyermekeiről ad reverzalist, de a maga hitét megtartja.

A Berde Mária „Földindulás“-¹ erre a nagy erdélyi kérdésre felel. Egy mezőségi falu életében bemutatja az erdélyi magyarság hármasságát a nagy világváltozásban. A falu természetesen egy udvarban tetőződik, vagy jobban mondva egy udvarnak a szétvetődése. A három út képviselője így lesz a három Katona-leány közül egy-egy. Etelka a száz százalékos meg nem alkuvó, Ila a beolvadó és elkeveredő, Klára az építő, kisebbségi magyarság tükörképe. Ezt az egész alap gondolatot rendkívül ügyes írói leleménnyel, finom meseszöveggel, gazdag és színes hangulatképekkel s nemes artisztikummal szövi finomművi regénnyé a szerző. Dicséretet érdemel szerkesztőképessége, műgondja, részletekig menő, aprólékosan finom, kifejezőerőben gazdag és változatos stílművészete. Különösképpen női regény, nemcsak azért, mert mind a három hőse nő, hanem azért, mert a női lelket ismeri igazán, azoknak a kedélyhullámlásait írja le és játszódattja meg előttünk; a férfiak csak határfigurák, akik között a regény életét asszonyi lelkek élnek és játszódják le. Férfialakjai merevek, általánosak, asszonyi alakjai mindig újak, mégis mindig ugyanazok, annyira élők, hogy szemünk előtt remegnek és vibrálnak. Női írónak vallásos törődése toalettekkel, enteriőrökkel, bútorokkal, egyszóval az asszonyi élet összes külsőségeivel. Megérezzük itt-ott, hogy ezek nem a művészet, hanem a művésznő szempontjából fontosak.

Az a nagy kérdés, milyen magyar életet fest az írónő e három kategóriában? Érdekes, hogy az elsőt és harmadikat dolgozza tulajdonképpen ki, a középsőt vázlatosan hagyja és kiépítését az olvasóra bízta. Az első és a harmadik közötti ellentétet nagyon kielezi. Etelka, egy mélyérzésű és érzéseit szuveréne érvényesítő leány, lassanként nyomorult és kárhozott torzképpé válik, ki éhezéssel öli meg magát és az úrvacsorát is kiköpi szájából, mert Isten nem úgy csinálta a magyar politikát, ahogy ő kívánta volna meg; Ila az élettől duzzadó, rubensí húsú leány, véréből hajtva végül is az agrónóm felesége lesz, kifestve, szabályszerűen elléhásodva, szép balkáni virágszállá fűszerezve; Klára pedig a jóság, a hűség, az apró szolgálatok rokonszenves hőse, férjhez megy a parasztfiúból lett tanítóhoz, aki az új világba jelleme és esze után belenő és annak vezérévé válik.

Mindenesetre érdekes dolog, hogy az első típust a regényíró sokkal ellenszenvesebbnek tudja festeni, mint a harmadikat. Érdekes dolog, hogy a harmadik útját megértjük és megbocsátjuk, az elsőét már nem értjük

¹ R. Berde Mária: Földindulás. Regény I—II. kötet. Erdélyi Szépművészeti Társaság kiadása, Kolozsvár, 1930.

meg és nem bocsátjuk meg. Világosan látjuk, hogy a második út az elsőből hasad ki, de nem érezzük, hogy a másodikból is könnyen kihasadhat a harmadik. Nem tudom, éppen a második érdekében nem volna-e jó az egész első típust levenni az irodalmi és politikai élet napirendjéről és csak a második és a harmadik típust állítani egymással szembe? Vájjon a rakétatörvény szerint az a tény, hogy a középső típusnak harcolnia kell jobb felé, nem fogja-e őt túlságosan balra tolni ezzel; viszont gondolható-e, hogy ha nagyon erősen harcol bal felé, a jobboldal értelmetlen és veszedelmes mezőire tolódnék? Nekem az az érzésem, hogy ugyan találtak ezzel Erdélyben az életre egy formulát, de ez a formula nem változtat a dolgon, mert mindenki azt helyezi el a kategóriába, ami neki tetszik, s a formula mindenestől tolódhatik balra vagy jobbra.

Még azt említem meg, hogy az egész történet kompakt, egységes, pompásan van egybeszerkesztve és beleillesztve a földreform alkalmazásából támadó eseményekbe. Sokkal művészebb, mint a Zátony, a Zátony zord, abajdok, de imponáló férfiassága nélkül. A felelet, melyet Berde Mária ad, Erdélynek szól, de Magyarországra nézve nagyobb vigasztalás sikerül belőle, mint amennyire szükség volna, külföldre nézve pedig éppen nar-kotikum. Nyugodt, tiszta, öntudatos művészi léleknek az alkotása, amelynek értéke mindig megmarad azok számára, akik megkeresik, mert az alap-gondolat parancsoló erővel nem fog úrrá lenni korok és lelkek felett.

RAVASZ LÁSZLÓ

JANCSÓ BENEDEK-EMLÉKKÖNYV

RITKA JELENSÉG tudományos életünkben, hogy tudósok „iskolát” hagyjanak maguk után, új nemzedéket, mely a mester problémái iránt érdeklődik és anélkül, hogy annak szavaira esküdnék, az ő elvei szerint tárgyalja és oldja meg azokat. Egyetemeken kevés tanár szokta elhagyni katedráját azzal a megnyugtató és tudós embert legnagyobb büszkeséggel eltöltő tudattal, hogy olyan magot vetett, mely az utána következő nemzedékben hozza meg gazdag termését. Jancsó Benedek nem ült egyetemi tan-széken, tudományos módszerei talán nem is ütötték meg a legmagasabb mértéket, a tudományos intuíció szempontja fontosabb az ő megítélésénél, mint a módszeres képzése és mégis iskolát hagyott maga után: „szellemi Jancsótanítványokat”, mint az Emlékkönyv szerkesztője, Asztalos Miklós mondja. Nemcsak izzó fajszeretetének, hanem annak is tulajdonítható ez, hogy a bekövetkezett nagy nemzeti katasztrófa az ő szinte prófétai látomásait igazolta. Élte alkonyán megélte azt a keserű elégtételt, hogy megértették szavát nem azok, akik azelőtt sem hallgattak rá, hanem egy új, a magyarság mai szomorú realitásaiban felnövekedő tudós és publicista nemzedék. „Majd két emberöltőn keresztül ostromolta, ébresztette a magyar közönyt, hogy a nagyhatalmi állás délibábos dicsősége mögött lássa és értse meg az alattomosan felvonuló veszedelmeket”, írja róla az erdélyi ragaszkodás egész melegségével megrajzolt emlékezésében Kolosváry Bálint.

Tudományos és publicisztikai irodalmunknak Jancsó virágkorában általa felismert, de egyébként figyelemre nem méltatott nagy hiánya volt, hogy nem kísértük kellő gondnal a szomszédos országok tudományos és politikai irodalmát, hogy nem tanulta meg legalább egy-két ember minden számbajövő szakmából a ránk leselkedő ellenséges nemzetek nyelvét. Míg a cseheknek, románoknak és jugoszlávoknak mindig voltak és ma is vannak

európai mérték szerint is mérlegelhető tudósaik és publicistáik, kik magyar iskolákba járván jól tudtak magyarul s így ismerték és felhasználták tudományos és politikai irodalmunkat, addig minékünk nyelvtudás hiányában többnyire meg kellett elégednünk annak megállapításával, hogy nemzeti ellenségeink irodalmát a vak sovinizmus uralja. Méltán mutat rá az Emlékkönyvben mulasztásainkra pl. jogtörténeti téren fiatal szlávista tudósunk, Kniezsa István.

A küzdőtéren csak az utóbbi tíz évben lépő ifjú tudós és publicista gárda „seregszemléje“ az Emlékkönyvben azzal a megnyugtató érzéssel jár, hogy vannak már, akik az eddig bűnösen elhanyagolt szláv és román irodalmat ismerve, a módszeres tudomány eszközeivel tárgyalják azokat a problémákat, melyek Jancsó Benedeket is elsősorban érdekelték. A reális magyar politika kora kitermeli magából a reális tudományt és publicisztikát is. Az új nemzedék illúzióktól és elcsépett frázisoktól mentesen fog a tudományos kérdések megoldásához, az új publicisták más szemmel nézik a nemzetiségi kérdést, mint az elődök. A szomorú magyar valóságban fel-növekedők politikai programja nem a 30 milliós magyarság ábrándja, hanem az Új Hungária, mint az Albrecht Ferenc, Pongrácz Kálmán és mások cikkeiből is kitetszik.

Jancsó egyéniségének és munkásságának jellemzésén kívül van szó a könyvben a román autochtonia sokat vitatott kérdéséről (Treml Lajos), az erdélyi protestantizmus és a Habsburgok viszonyáról (Asztalos Miklós), „a magyar-horvát államközösség kezdeteiről“. Ez utóbbi cikkben egy sok reményre jogosító, fiatal tudós, Deér József kimutatja, hogy úgy magyar, mint horvát részről mennyire vittek bele politikai felfogásokat a történeti szemléletbe, lehetetlenné téve tudományos kérdések objektív tárgyalását. A Kálmán királlyal kötött horvát paktum éppúgy későbbi korból származik, mint a magyar vérszerződés. De míg mi a horvátoktól az ő „uralmi szerződésük“ elejtését követeltük, addig közvéleményünk, néhány tudós főt leszámítva, ragaszkodott a magunkéhoz.

Hogy egy Jancsó-Emlékkönyvben a magyar kisebbségi kérdés egész gárdája felvonul teljes tudományos felkészültségével (Szász Zsombor, Búza László, Ajtay Gábor, Szász Béla, vitéz Nagy Iván stb.), az magától érthető. E téren is kitermelte már a magyar sors a megfelelő írókat és tudósokat.

Méltán fejezi be a kötetet a Suffiay Milánról szóló megemlékezés, ki Jancsóval kongeniális, de nála még tragikusabb sorsú szellem volt.

Az Emlékkönyvet minden olvasója azzal a meggyőződéssel fogja letenni: Jancsó Benedek nem élt hiába.

ECKHART FERENC

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Július első felének krízise. A Hoover-terv, Franciaország álláspontja – Az újabb depresszió a francia nehézségek következtében; a politikai háttéri Chamberlain felfogásai német és francia rész a katasztrófa előidézésében – A Times a revízióról – A párizsi és londoni konferenciák eredménye

A gazdagabb úgy látszik minden elődjénél, s amelynek kezdetére májusi szemlénkben mutattunk rá, mintha most júliusban érte volna el klimaxát. Antitézisként viszont remélhetjük, hogy a világválság ugyanekkor érte el mélypontját. Ezzel az optimista aláfestéssel szeretném elmondani az elmúlt drámai fordulatokban gazdag hónap változatos történetét, a zavaros és nyugtalan korszak, amely zavarban és nyugtalanságban

A Német Birodalom pénzügyi válsága június közepén katasztrófával kezdte fenyegetni nemcsak a birodalmat, hanem Közép-Európát és hatáskörében Németország hitelezőit is. A rövidlejáratú hitelek tömeges felmondása részben az idegessé vált amerikai, részben, és ennek folyományaként, az angol, hollandi, svájci és skandináv hitelezők részéről a Német Birodalmi Bank helyzetét komolyan veszélyeztette. Ehhez hozzájárult az is, hogy a külföldi hitel-megvonásokon kívül az a tőkemenekülési folyamat, amely a múlt év őszén a nemzeti szocialista választások idején vette kezdetét, június folyamán megint rendkívül nagy méreteket öltött. Megközelítőleg 4 milliárd márkára becsülik azt az összeget, amelyet Németország a múlt őszi óta veszített a külföldi kölcsönök visszavonása és tőkemenekülés következtében. A német Reichsbanktól egy hónap alatt kb. 1400 millió márka külföldi devizát vontak vissza, amivel a Reichsbank fedezetét kevesebb, mint felére redukálták. Ezzel együttjárt ugyan a bankjegyforgalom csökkenése is, mégis a Reichsbank aranyfedezete veszedelmesen közeledett az alapszabályszerű 40%-os minimumhoz. Ilyen körülmények között nyilvánvalóvá lett, hogy bármily gyorsan mondják is fel a hitelezők követeléseiket, a Németországban három hónapos váltóm kihelyezett és körülbelül ezermillió dollárra becsült amerikai tőkét, melynek lejáratái különböző időpontokban esedékesek, hirtelen felmondással, gyors támadással megmenteni nem lehet. Nem is szólva arról a Németországban hosszú lejáratra elhelyezett amerikai tőkérről, amely az U. S. A. Department of Commerce becslése szerint kb. 2.725.000.000 dollárra becsülhető. A rövidlejáratú hitelek egy részét, cca. 2—300 millió dollárt sikerült ugyan hirtelen kivonni és további támadással még 1—200 milliót remélni is lehetett, de ha ennek az árán Németország összeomlanék, akkor az egész még ott maradó rövidlejáratú és a hosszúlejáratú investíciós tőke, tehát közel 3·2 milliárd dollár, végérvényesen a romok alatt maradna. A Németországból jövő alarmirozó hírek hallatára, amelyeket az időközben Londonba érkezett Mellon, amerikai pénzügyminiszter, közvetlen jelentései is megerősítettek, Hoover elnök hirtelen elhatározással, a szó szoros értelmében egyik napról a másikra, megváltoztatta az Egyesült Államoknak már-már hagyományossá kijegecesedő politikáját és a szövetségi adósságok kérdésével szemben elfoglalt doktrinér álláspontját. Hoover elnök igen egyszerű és matematikailag megdönthetetlen okoskodással nyilván a következőképpen látta Amerika és Európa viszonyát és az adott helyzetet: ha nem lehet a német gazdaság, Németország termelő- és fizetőképességébe vetett bizalmat ismét helyreállítani vagy legalább is megerősíteni, akkor Németország menthetetlenül elveszett, tehát nemcsak a reparációs fizetésekre nem lehet számítani, hanem az ott investált rövid- és hosszúlejáratú amerikai és angol tőke is elpusztul. Az angol tőke elpusztulása — Németországban levő rövidlejáratú angol hiteleket 100 millió fontra becsülik — ezenfelül még megbénítaná az angol adós fizetőképességét is, amihez még hozzá lehet venni a többi európai hitelező és adós államét egyaránt, ahol szintén jelentékeny amerikai tőkék vannak el- és kihelyezve. Tehát olyan pénzügyi katasztrófa következne be, amelynek továbbfejlődése beláthatatlan. Herbert Hoover Európát jobban ismeri, mint a legtöbb amerikai s a gazdasági interdependencia törvényeit valószínűleg korábban felfedezte, mint honfitársai, eddig azonban, ez igazság népszerűtlensége miatt, úgy tett, mintha éppoly tudatlan lenne, mint 120 millió honfitársa. Hoover tehát belátta, hogy az álarcosjátékot, melyben Amerika úgy viselkedett, mintha nem tudná, hogy a reparációs fizetések jelentékeny részét végeredményben ő kapja, fel kell adnia hamarabb, mint ahogy ezt a lassú evolúciójú amerikai politika képzelte. Azt mondják, hozzájárult az elnök elhatározásának megérleléséhez az a benyomás, amit az iniciatívája bejelentése előtti napokon a Middle-Westben

tett utazásán nyert. Az a kétségbeejtő állapot, amelyben a gazdag farming centrumokat, mint Indianapolist és környékét találta, úgy mondják, mély hatást tett az elnökre. A kereskedelmi és gazdasági depresszió, amely az Egyesült Államokat sújtja, csak a nemzetközi kereskedelmi és pénzforgalom fellendítése segíthet. Hogy mennyit szenvedtek az Egyesült Államok egyrészt a gazdasági depresszió, de nem utolsó sorban a múlt évben életbe lépett Smoot—Hawley-féle protekciós tarifa következtében, azt Amerika külkereskedelmének számadatai mindennél beszédesebben elárulják: az Egyesült Államok exportja 1930 első öt hónapjában 1781 millió dollárt tett ki, 1931 ugyanezen időszakában már csak 1130 milliót; importja pedig ugyanezen két időszakban összehasonlítva i486 millió dollárról 936 millióra csökkent.

Így az Egyesült Államok elnöke talán kissé túl hirtelenül, de mindenesetre a legjobb szándékkal azt javasolta, hogy Németország a folyó év július i-től kezdve 1932 június 30-ig mindennemű jóvátételi fizetési kötelezettsége alól felmentessék, viszont Amerika, mint főhitelező, szintén lemond egy évre minden európai adósával szemben fennálló adósságtörlesztési és kamatfizetési követeléséről. Lehet, hogy hiba volt — a franciák azt állítják, hogy az volt — ezt a kérdést előbb meg nem tárgyalni a legnagyobb reparációs hitelezővel, Franciaországgal, hanem mintegy jóistenként dekretálni, hogy kinek mit kell tennie, úgyhogy a többinek nem is marad más válaszája, mint fejet hajtani és áment mondani. A franciák viszont diplomáciai érzékenységükben elfelejtik, hogy Hoover elhatározását tényleg egy éjszaka alatt hozta meg, s éppen csak annyi ideje volt, hogy a Kongresszus vezető tagjaival \$ a Wall Street egynéhány bankárjával megbeszélhette. Ha diplomáciai tárgyalásba kezd Franciaországgal, akkor a különbség csak az lett volna, hogy a 17 napot titkos tárgyalásban veszíti el, amely idő alatt tervének részletei apródonként kerültek volna nyilvánosságra s ez a remélt pszichológiai hatást mindenesetre megölte volna. Azonban Franciaország ma, sajnos, a civilizált világ számára igen tragikusan, túlerős ahhoz, hogy róla nélküle dönthessenek. A francia nemzet valószínűleg öntudatlanul érzi, vezetői pedig tudják, hogy dacára nagyszerű szellemi képességeinek, hazaszeretetének, takarékoságának, munkabírájának, rendkívüli tökegazdagságának, kimagasló katonai erejének és ügyesen felépített szövetségi rendszerének, állandóan csökkenő népességével mind kevésbé fogja tudni fenntartani mai predomináns európai pozícióját. Az a törekvése tehát, hogy ezt a mai, számára legelőnyösebb helyzetet fenntartsa, dacára annak, hogy erőinek görbéje lefelé hajlik, s ez abba a tragikus konfliktusba kényszeríti, hogy többet akarjon elérni, mint amennyit történelmileg a ténylegesen létező erőparallelogrammal állandóan biztosítani lehetne. Talán ha a győzelem kevésbé lett volna megsemmisítő, ha mai hatalmának összes komponensei nem volnának aránytalanul túlméretezve és ha a tudat alatt nem működnek a félelem a jövő miatt, amikor ezekre az erőforrásokra már nem fog többé támaszkodhatni, —r legalább is nem a mai mértékben — valószínű, hogy Franciaország nagyobbvonalú politikára és mindenesetre az egész európai kontinens számára előnyösebb kompromisszumokra lenne hajlandó.

A Hoover-iniciatíva tehát részben hatalmi érzékenységében sértette meg Franciaországot, részben pénzügyileg is fájdalmasan érintette, részben pedig új életre lobbantotta Németország elleni bizalmatlanságát. A francia adófizető nem látta be, hogy ha az amerikai lemond az őt illető adósságtörlesztésről azért, — állította a francia — hogy megmentse Németországban levő tőkéjét, mért mondjon le ő is az úgynevezett újjáépítési kölcsönének törlesztési részletéről, amikor neki már nincs tőkéje Német-

országban, mert ami volt, azt a német-osztrák vámúniós terv óta visszavonta? Az Egyesült Államok vesztesége az adósságszüneti év alatt 48 millió font sterling (közel másfél milliárd pengő); a veszteségesek sorában azonban Franciaország a második, 20 millió font sterlinggel: ennyivel többet kap Franciaország, mint amennyit Amerikának adósságtörlesztés címén fizet; Nagybritannia 11 millió font sterlinget fizet rá az iniciatívára; Olaszország 2 millió font sterlinget. Ilyen körülmények között a francia adófizető, tehát a francia politikus és felelős államférfi, a saját felfogása szerint, semmi okot nem látott fennforogni arra, hogy, habár csak ideiglenesen is, nagylelkűen feladja a Németország által végérvényesen elfogadott s önszántából szankcionált Young-tervet s ezzel precedenst alkosson a terv végleges felborítására. A franciák azt mondták, hogy ilyen nagylelkű gesztusra annál kevésbé van okuk, mert még élénken emlélkükben él, hogyan felelt Németország a Rajna-vidék időelőtti kiűrtésére, amiről szintén azt magyarázták annak idején a békeapostolok, hogy alkalmas a német—francia viszonyban állandó javulás létesítésére. A válasz, mondják a franciák, a gyűlölet paroxizmusának kitörése volt Németországban és a Nazi-választásokhoz vezetett, a német közvélemény tekintélyes része a nemzeti szocialisták programja mellé állott, amely a fizetések megtagadását, a békeszerződés felborítását tűzte ki célul s ezzel a nemzetközi bizalmat alapjaiban rendítette meg. A francia köztársaság kormánya tehát a Kamara és a Szenátus majdnem egyhangú helyeslése mellett ellenállott mindaddig, amíg szinte teljes győzelmet nem aratott.

Hoover keserű kényszerűséggel fokozatosan engedett, hogy egyáltalában megmentse akcióját a teljes bukástól. Így beleegyezett abba, hogy a birodalom az amerikai elnök által javasolt 25 éves visszafizetési terminus helyett (egyáltalában azt óhajtotta, hogy Németország a törlesztést csak tíz év múlva kezdje el) az elengedett annuitást 1933 július i-ével kezdődő tíz év alatt fizesse vissza. Ezenfelül ismét elismerést nyert az a tény, hogy a Young-terv 1932 július i-én megváltozhatatlanul ismét hatályba lép; ennek formális megerősítéseként a német, úgynevezett feltétlen — ungeschützt — annuitást a birodalom a Nemzetközi Fizetések Bankjánál márkában mindenesetre be kell hogy fizesse, viszont a baseli bank ezt az összeget nem a Német Birodalomnak, hanem formailag egy „ipari koncernnek“ — a birodalmi vasutaknak — adja kölcsön. Végül elérte a francia kormány azt is, hogy a newyorki Federal Reserve Bank vállalkozott arra, hogy Franciaország kisebb szövetségeseinek az „ünnepi év“ tartamára rövidle járatú hiteleket nyújtson, körülbelül 25 millió dollár összegig, hogy ezzel pótolja azokat az összegeket, amelyekről Jugoszláviának, Romániának és Görögországnak a Hoover-terv szerint le kellett mondania. Azonban egyes, inkább technikai természetű kérdések, illetve olyanok, amelyekre az Egyesült Államok kormánya nem érezte magát kompetensnek, még nyitva maradtak; ezeknek eldöntésére az angol kormány július 17-ére Londonba szakértői konferenciát hívott össze az összes érdekelt államok bevonásával. Két fontos probléma kerül itt eldöntésre: a Young-terv értelmében, ha Németország moratóriumot kér a nem védett annuitásra, akkor Franciaország, amely ebben nagyon magas arányban részesedik, a Nemzetközi Fizetési Bank felszólítására, esetleg köteles 500 millió márkát biztosítási alapként befizetni. Már most a franciák, ha spontán elengedik a németek e fizetési kötelezettségét, ettől a tehertől szeretnének megszabadulni. Ez azonban technikai kérdés, amit csak a Young-terv aláírói dönthetnek el maguk közt. Ugyanilyen technikai és általános nemzetgazdasági kérdés az is, mi történjék Németország természetbeni szolgáltatásaival, hiszen ezek fenntartása a német ipar foglalkoztatását jelenti, beszüntetése tehát

Németországot is károsítaná egy bizonyos irányban, míg másrészt a természetbeni szolgáltatások megszüntetése azokban az országokban, amelyekbe közművek, középítmények részére e szállítások mennek, gazdaságilag pótolhatatlan károkat, fennakadást és zavarokat okozhatnak. Itt is kell tehát a Hoover-iniciatíva szellemében olyan megoldást találni, amely az intenciókat fenntartja és mégsem károsítja — még Németországot sem.

Nagybritannia volt az első nagyhatalom, amely habozás nélkül elfogadta az amerikai ajánlatot, tekintet nélkül arra, hogy milyen áldozatokat ró rá, sőt a Hoover-terv keretét kibővítve, kijelentette, hogy Dominionjait is részesíti az adósság elengedésében. Amidőn MacDonald miniszterelnök és Snowden kincstári kancellár ezt a bejelentést tették az Alsóházban, a két ellenzéki párt vezére, Baldwin és Lloyd George, fenntartás nélkül hozzájárultak a kormány elhatározásához, úgyhogy ez a brit közvélemény egyöntetű állásfoglalásává lett. Az olasz államférfiaknak, elsősorban Mussolininek nagy politikai bölcsességére vall, hogy szintén fenntartás nélkül siettek hozzájárulni, dacára annak, hogy ha nagy veszteséget nem is, mégis relatív megterhelést jelent az olasz költségvetésben. Ezzel a fasiszta rezsim elérte azt, hogy Amerikában még barátságosabbá vált a hangulat iránta, mint eddig. A kisebb államok, mint Románia, Jugoszlávia, fanyar arccal bár, de elfogadták a tervet, bízva a francia támogatásban. Komolyabb fenntartással csak Venizelos élt, de a franciák által elért eredmény közben nyilván őt is megnyugtatta.

A nagy Hoover-terv tehát 17 napi késéssel formálisan átluggatva és lélektani hatásában megbénítva lépett életbe. A nemes gondolatot általános bizakodás fogadta: a világ összes tőzsdéin, beleértve a párizsit, erős 20—30%-os hausse üdvözölte. Amikor a franciák ellenállása nyilvánvalóvá vált, az idő múlt, újabb bizalmatlansági hullám indult el és a támadás a birodalmi márka helyzete ellen ismét megerősödött. Naponként ötventől százmillió márkára ment a Birodalmi Bank vesztesége devizákban. A külföldi felmondások nem szüntek meg és a hazafias német tőke továbbra is patkányként kereste az utat a süllyedő hajóról. A Birodalmi Bank aranyfedezete csak úgy volt 40%-nál tartható, hogy az Angol Bank, a Federal Reserve Bank of New-York, a Banque de France \$ a baseli BIZ tizenhat napi lejáratra 100 millió dollár devizát kölcsönzött. A legnagyobb szükség pillanatában ezt még a német Gold-Diskonto-Bank 50 millió dolláros amerikai kölcsöne egészítette ki, amit newyorki magánbankok bocsátottak rendelkezésére. A Birodalmi Bank azonban ezt is elhasználta a növekedő kereslet következtében. Az aranykiözlés oly mértékűvé vált a bizalom megrendülése következtében, hogy csak egy nagy, hosszúlejáratú hitellel lehetett volna az energikus rendszabályokat elkertülni, amelyeket végül is — mint a bankok bezárását, hitelmegszorításokat, álcázott moratóriumot, a kamatláb erős felemelését — el kellett rendelni.

A mai világpénzügyi helyzetben olyan nagy arányú segítséget, mint amilyenre Németországnak szüksége lenne — kb. 500 millió dollár valutatámogatási és áthidalási hitelt — csakis Franciaország, a francia bankok vezetésével és első helyen való részvételével lehet biztosítani. Ezen a ponton kezdődött a nehézségek második hulláma. Franciaország, amikor Németország a legsürgősebb szükség pillanatában, előbb Luther birodalmi bankelnök, azután párizsi nagykövete útján S. O. S. jelzéssel hozzáfordult, a fölüeny elutasítás álláspontjára helyezkedett, mondván, hogy a német népek önmagán kell előbb segítenie, mielőtt ellenségétől segítséget várhat. A nemzetközi kooperáció korszakának hajnalán ez a két nagy nép az önző nemzeti politika szolgálatának egészen meglepő példáját szolgáltatja vagy legalább is szolgáltatta ennek az utolsó tizenkét hónapnak folyamán. Francia-

ország most arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Hoover-tervben foglalt áldozatokat vállalta a nemzetközi akció sikere érdekében anélkül, hogy Németországtól más feltétel teljesítését követelte volna, mint amit a Young-terv alapján létrejött reparációs szerződés előír. Ha azonban hozzáfördülnek, hogy megmentse Németországot, mely szerinte önhibájából került a mai helyzetbe, akkor neki joga van, sőt kötelessége, biztosítékot követelni aziránt, hogy anyagi áldozatai — hiszen, úgymond, évek óta csak ő ad engedményeket — nem lesznek hiábavalók, nem ont aranyat a német Danaidák hordójába és főként, hogy Németország kötelezi magát, a nemzetközi bizalmi légkör meg nem zavarására — azaz, röviden kifejezve, politikai garanciák nyújtására. Lehet azt mondani, hogy nem vonzó eljárás Franciaország részéről az ismételt legyőzött ellenség tragikus helyzetét politikai koncessziók szerzésére felhasználni. De ha ezt megállapítjuk, akkor méltányos, hogy megnézzük, milyen súlyok vannak a mérleg másik serpenyőjében. Talán a legjobb, ha ennek megvilágítására Sir Austen Chamberlain, volt brit külügyi államtitkárnak a londoni Timesban megjelent levelét idézzük, amely rámutat arra, hogy a gazdasági és pénzügyi okok mellett politikai motívumok igen nagy mértékben szerepeltek a mai válság felidőzésében. A bizalom hiányának, úgymond, a politikai nyugtalanságban vannak az okai és „ezért a nyugtalanságért viszont Németországot nagy mértékben terheli felelősség”.

„A Hitler-mozgalom fejlődése” — folytatta Sir Austen súlyos elmékedését — „azzal a velejáró fenyegetéssel, hogy megtagadja azokat a nemzetközi kötelezettségeket, amelyeket önként vállaltak, éppúgy mint azokat, amelyeket a békeszerződések kényszerítettek rájuk; a Stahlhehn-tüntetés, amelyet provokáló módon a határhoz közel rendeztek és amelyet eleinte hivatalosan úgy magyaráztak, mint egy „katonai célok nélküli magántársaság” tevékenységét s amelyről most pedig kiderül, hogy ezt mint alkalmat arra használták fél, hogy jelenlévő idegenek ellen a kémkedés vádják emeljék; végül maga az Ausztriával kötendő vámúnió problémája s talán még inkább az a mód, ahogyan azt tárgyalták — mindezt az összejátszó körülményt akkor sem lehetett volna jobban megrendezni, ha éppen az lett volna a cél, hogy a Németország jóhiszeműségébe vetett hitet készakarva szétrombolják és mindazokat, akik a kibékülésért dolgoztak, meggyőzzék arról, hogy indokaikat félreértették és tetteiket tévesen magyarázták.”

Ha ehhez a vádirathoz hozzáfűzzük még azt a tényt, hogy nyilván ugyanazok a németek, — Hugenberg társaságában — akik otthon meg nem alkuvó hazafiságból táplálták és elősegítették ezeket a bizalomromboló mozgalmakat, egyidejűleg a múlt szeptember óta igen nagy mennyiségben exportálták vagyonuk jelentékeny részét külföldre, úgyhogy a külföldön levő német vagyont ma körülbelül ötmilliárd aranymárkára becsülik, amely összeg bőven elég lenne nemcsak a mai nehézségek áthidalására, hanem a német közgazdaságnak friss vérrel való ellátására, akkor teljes egészében kibontakozik előttünk Németország saját felelőssége, nemcsak a birodalom, hanem egész Európa katasztrofális helyzetéért.

Franciaországot viszont nehéz felelősség terheli azért, amit az utóbbi hetekben bizalmatlanságától ösztönözve tett vagy inkább tenni elmulasztott. Megengedjük, hogy a francia tőkés már sokat veszített külföldi investíciói által és hogy bizalmatlanságának növelésére tényleg minden megtörtént. Mégis bámulatosnak kell tartanunk azt a hidegvért, amivel egy körülötte égő és összeomlani készülő világ lobogó lángjait szemléli anélkül, hogy a rendelkezésére álló oltási eszközökhöz nyúlna és anélkül, hogy arra gondolna, hogy saját hazájának épülete is könnyen ezeknek a pusztító lángoknak martalékává válhatnék. A gazdasági bomlás ellen betonfalakkal nem lehet védekezni. Franciaország azonban nyugodtan játssza a politi-

kai játékot és közvéleménye egyöntetű szigorral írja elő a feltételeket, amelyek alapján segíteni hajlandó: Németországnak le kell mondania a második zsebciirkáló építéséről; le kell mondania a német—osztrák vámúnióról és az Anschlussról; a legújabb tervezet szerint pedig állítólag egy tíz évre adandó 500 millió dolláros kölcsön ellenében tíz évre le kell mondania arról, hogy a békeszerződések és a mai status megváltoztatására politikai akciót indítson.

A hidegvérűségben még tovább is ment a francia köztársaság: Londonban levő jelentékeny követeléseit fenyegető módon felhasználja arra, hogy az angol fontot megkontreminalja azok felmondása által, tehát nemcsak Németország összeomlásától nem fél, hanem meg memé kockázatni a Brit Birodalom gazdasági épületének összerombolását is. Mert azt tudnia kell, hogy meggondolt politikai álláspontját a brit ilyen támadásra nem fogja feladni, hogy tehát a támadásból, hacsak abba nem hagyja, élet-halál harc lehet. Ebben a küzdelemben lett volna a következő lépés az angol bank hirtelen kamatlábemelése 2%-ról 4%-ra, (végül is — egy héttel később, július 23-án a londoni konferencia befejezésével 3%-ra emelték) amikor az egyidejűleg Párizsban időző Stimson amerikai és Henderson külügyi államtitkárok együttes akciójának és működésének eredményeként hirtelen változás állott be a francia politikában. Brüning és Curtius a francia kormány meghívására Párizsba utaztak, ahol egészen új atmoszférában igyekeztek a két egymásrautalt és egymással megféni nem tudó, jellemben és életfelfogásban olyannyira különböző nép képviselői alapot találni az ellentétek kiegyenlítésére, az újabb közeledésre. A megegyezést még nehezzé teszi az államférfiak számára országaik közvéleményének gyanakvó ellenőrzése. Amelyik kormány enged, az hazaáruló otthon. Brüning tehát, ha még annyira meg volt is győződve a megegyezés, a koncessziók szükségességéről — Párizsban nem engedhetett, mert az ottan elért megegyezést otthon Versailles közvetlen utódának tekintették volna.

A francia politikai feltételek abban a formájukban, ahogy azokat a francia propaganda nyersen a nyilvánosság elé vetítette, részben olyan kegyetlenek, hogy bizonyára nem bírják sem Amerika, sem Anglia támogatását: különösen lehetetlen kívánságnak látszik a franciák részéről a 10 éves politikai moratórium követelése — éppen a mai légkörben, amely az angolszász világban a látszat szerint kezd alkalmasabbá válni a békeszerződések anomáliáinak feltárására, sőt, mirabile dictu, a revízió kérdésének felvetésére. Hiszen nem csekélyebb sajtóorgánum, mint maga a londoni Times, nyilván az utolsó hetek eseményeinek hatása alatt, ugyanakkor, amikor Austen Chamberlain a németeket a békeszerződés szigorú betartására szólítja fel, megnyitja hasábjait az angol közvélemény nagy és kicsiny szövivői előtt, hogy véleményüket a revízió mellett vagy ellene e nagytekintélyű világforum hallgatósága, illetve olvasóközönsége előtt elmondhassák.

Párizsban — MacDonald és Henderson elmaradt berlini látogatásának napjain — megenyhült a légkör és ebben a hangulatban ült össze július 20-án a hét hatalom nevezetes konferenciája a Downingstreeten. A vendéglátó Nagybritannián kívül Amerika, Japán, Olaszország, Belgium, Franciaország és a Német Birodalom képviselői — köztük a pénzügyminiszterek vagy pénzügyi szakértők is négy napon át verejtékezve igyekeztek a szömyű nagy probléma számára megoldást találni: miként lehet egy külső és belső könnyelműséggel alapjaiban megrendült nemzetgazdaságot talpraállítani három állam közreműködésével, amelyek közül kettő — a két angolszász — kissé ijedt jóakarattal és teljes belátással hajlandó segíteni, de az eszközei hiányoznak hozzá; a harmadiknak minden eszköze megvan, de csak akkor akar a segítségben részt venni, ha ezért biztosítékot kap, hogy tőkét nem

veszít el és politikailag nyugalma lesz adósa részéről. Notabene hosszúlejáratú kölcsönről lévén szó, ezt csak kötvénykibocsátás után lehetne a francia piacon elhelyezni és nincs az a kormányhatalom, amely a francia tőkést a fentemlítt garancia nélkül valamilyen investícióba bele tudná kényszeríteni. A rövidlejáratú kölcsönről pedig — amit Hoover és Mac Donald ajánlottak — mindenki tudja, hogy a különbség e közt s a törlesztési hitel közt az, hogy az előbbit a bankárok a közönség részvétele nélkül nyújtják, abban a tudatban, hogy csak három vagy kilenc hónap múlva — áruikor az adós nem tud fizetni és kényszerűen konvertálni kell — derül ki, hogy tulajdonkép hosszúlejáratú. Tehát a franciák, akik úgy sem szívesen mentek Londonba és berzenkednek az angolszászok nagyon is nyilvánvaló nyomása ellen, a rövidlejáratúhoz is igen logikusan — a logika erejét nem lehet tőlük megtagadni — politikai feltételeket fűztek. Ezen múltott a londoni konferencia sikere: a franciák összefont karokkal nézik a többiek vergődését, hidegvérrel vonják ki az aranyat Angliából — július 1-től 23-áig bezárólag 26 millió font sterlinget 1 — hogy, ha mindenki megpuhult, feltételeiket diktálhassák és a francia hegemoniát Európa felett senki se tehesse kétségessé. A londoni konferencián bebizonyosodott, hogy az alkalom nagyobb, mint az emberek: a válság méretei túlnőnek a bennük vergődő emberek szellemi és erkölcsi teljesítőképességein, különösen, mert egy komplikált gazdasági válságot sokszoros politikai konfliktus teszi még kibogozhatatlannabbá! Az eredmény a remélthez képest nem teljes balsiker, de szegényes: kívánságokat fejezett ki a konferencia, mintha a — Népszövetség lenne; és egyetlen konstruktív ténye egy tanácsadó bizottság kiküldése Berlinbe, melynek a bázeli BIZ-cel együtt feladata, a németek hitelezői közt meg egyezést létrehozni aziránt, hogy rövidlejáratú hiteleiket $z-1\frac{1}{2}$ évig ne mondják fel, egy óriási Stülhaltekommission-t létrehozni összesen 1200 millió dollár összegre. Németországban ezt is megnyugvással fogadták, mert a külföldre menekült német tőke elleni drákói rendszabályokkal együtt, ha ez sikerül, a Birodalom a legrosszabbtól, az elvéréstől megmenekül; visszatér a bizalom, azzal a hitel, a tőke, a munkakedv és a termelés: — megindul tehát újra az élet nagy körforgása. Amire az emberek képtelenek, arra a természet regeneráló erői talán képesek lesznek: a sebek begyógyítására, a szervezetet újjászületésére.

Politikailag az utóbbi heteknek legjelentékenyebb eseménye az Egyesült Államok újrarészvétele az európai politika intézésében. Tizenegyévi izoláltság után Amerika az angol kormány által összehívott londoni konferencián először képviselteti magát hivatalosan, és pedig államtitkára és pénzügyminisztere útján. A párizsi és londoni konferenciák másik észrevehető politikai következménye egyik oldalon az egészen ellenségessé váló elhidegülés Franciaország és Nagybritannia (s ezzel a kapcsolatban Mac Donald és Henderson) között és a közeledés, a barátságosabb légkör megteremtése Német- és Franciaország között. Az angol bel- és külpolitikában éppúgy, mint Európa újjászületésében beláthatatlan perspektívákat nyit meg ez a két tény. Mintha a Labour-kormány Angliája visszatérne a klasszikus brit politikához, amely mindig a legerősebb európai hatalom dien irányult: ezt a konzervatívok hagyták el a háború után és különösen 1924 óta. Mintha Erzsébet királyné, Marlborough és a Pitték szelleme éledne újra Angliában: gránitba harap, aki a britekkel száll szembe, de vajjon gránitból van-e a Brit Birodalom a XX. század második negyedében?